

ЗДІБНОСТІ

ПЛАН

1. Поняття про здібності. Природа здібностей.
2. Види здібностей
3. Структура характеру.
4. Рівні розвитку здібностей.
5. Обдаровані діти.

Література:

1. Введение в психологию / [под ред. А.В. Петровского]. – М.: Академия, 1995. – 496 с. – С. 468 – 486.
2. Загальна психологія: Підручник / [О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін.]. – К.: Либідь, 2005. – 464 с. – С. 353 – 364.
3. Немов Р.С. Психология. В 3 кн. — 4-е изд. — / Немов Р.С – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. — 688 с. – С. 374 – 390.
4. Маклаков А. Г. Общая психология / Маклаков А. Г. — СПб: Питер, 2001. – 592 с.: ил. – С. 535 – 551.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 712 с.: ил. – С. 428–435.
6. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. / М'ясоїд П.А. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с. – С. 416 – 432.
7. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навч. посіб. / Максименко С.Д. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – С. 247 – 256.
8. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков / Лейтес Н.С. – М.: Академия, 1996. – 416 с.

1. Поняття про здібності. Природа здібностей.

ЗДІБНОСТІ – індивідуально-психологічні особливості, які є умовою успішного здійснення певної діяльності.

Здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, що є у людини, але здібності забезпечують їх швидке надбання, фіксацію й ефективне практичне застосування. Стосовно знань, умінь і навичок здібності являють собою певну можливість. Як кинуте в землю зерно ще не є колоском, а тільки має можливість розвитку залежно від складу, вологості ґрунту, погоди тощо, так і здібності людини є лише можливістю для опанування знань, умінь, навичок. А те, чи перетворяться ці можливості на здібності, залежатиме від багатьох чинників - форм і методів навчання та виховання, мікроклімату в родині тощо.

Психологія, заперечуючи тотожність здібностей та важливих компонентів діяльності - знань, умінь і навичок, наголошує на їх єдності. Тільки після спеціального навчання можна встановити, чи має людина здібності до певної діяльності. Помилкою педагога є віднесення до нездібних тих учнів, у яких немає знань. Ігнорування відмінностей між здібностями та знаннями в певний момент навчання часто призводило до помилок в оцінюванні можливостей.

Задатки - це вроджені анатомо-фізіологічні особливості кожного окремого індивіда, які є передумовами розвитку здібностей. Задатки являють собою лише можливості та передумови розвитку здібностей, але ще не гарантують, не зумовлюють появу і розвиток тих чи інших здібностей. Вони багатозначні, тобто, в залежності від діяльності та відповідних умов, на їх основі можуть розвиватися різні здібності.

Не всі вроджені задатки людини обов'язково перетворюються на здібності. Задатки, коли бракує відповідних умов для переростання їх у здібності, так і залишаються нерозвиненими.

В минулому існувала думка, що органи мозку і тіла людини можуть вказувати на її задатки (Галль: залежність від поверхні черепа). Ці спроби неефективні. Сучасна нейрофізіологія заперечує дану теорію. Друга гіпотеза про залежність здібностей від розмірів мозку не знайшла підтвердження. Середня вага мозку 1400 – 1600 г. У І.Тургенева важив 2012 г., у А.Франса – 1017 г. Найбільш продуктивними є гіпотези зв'язку із побудовою та розташуванням нервових клітин. Здібності, хоча і залежать від природніх передумов, але не передаються спадково.

Дехто з вчених вважає, що існування династій музикантів, художників, свідчить на користь вродженості здібностей. Так, в сім'ї Баха було 57 музикантів. Йоган Себастьян з'явився в п'ятому поколінні, у Моцарта – 5, у Гайдна – 2. Ці факти не можна вважати абсолютним свідченням на користь біологічної спадковості. Вони також можуть бути результатом сприятливої для розвитку даних здібностей сімейної атмосфери.

Хоча здібності залежать від природних задатків, але самі вони є продуктом людської історії.

В якості задатків слід розглядати рівень розвитку та співвідношення першої чи другої сигнальної системи. Відносна перевага першої сигнальної системи в психічній діяльності людини характеризує художній тип, відносна перевага другої сигнальної системи – мислительний тип, певна їх рівновага – середній тип людей (І.П. Павлов). Ці відмінності в сучасній науці пов'язують із функціями лівої (словесно-логічний тип) і правої (образний тип) півкуль головного мозку.

Художньому типові властива яскравість образів, вразливість, емоційність. Такі люди мають схильність до діяльності художника, скульптора, музиканта, актора тощо.

Людина "мислительного" типу виявляє вміння оперувати абстрактними поняттями, математичними залежностями.

Проте слід зазначити, що наявність поділу людей на "художній" та "мислительний" типи не означає невисокий рівень інтелектуальної діяльності в "художнього" або, навпаки, слабкості конкретних вражень у "мислительного" типу. Ідеться про відносне переважання.

2. Види здібностей.

Загальні здібності – це ті з них, які впливають на успішність людини в різних видах діяльності. До них, наприклад, відносяться розумові здібності, тонкість та точність ручних рухів, розвинена пам'ять, досконала мова тощо.

Спеціальні здібності – визначають успішність людини в специфічних видах діяльності, для яких потрібні особливі задатки і їх розвиток. Це, математичні, лінгвістичні, літературні, художні, спортивні здібності. Часто загальні та спеціальні здібності взаємодоповнюються та взаємозбагачуються.

Теоретичні здібності – визначають успішність людини в абстрактно-теоретичних міркуваннях,

Практичні здібності – у конкретних, практичних діях. Такі здібності, на відміну від загальних та спеціальних, дуже рідко доповнюють один одного.

Навчальні здібності – визначають успішність людини в навчанні та вихованні, засвоєнні нею знань, вмінь, навичок, формуванні якостей особистості.

Творчі здібності – визначають можливість відкриттів і винаходів, створення нових предметів матеріальної і духовної культури.

3. Структура здібностей.

Кожна здібність має свою структуру, в якій розрізняють провідні й допоміжні властивості.

Провідними властивостями в літературних здібностях є особливості творчої уяви та мислення; яскраві наочні образи пам'яті тощо.

У структурі музичних здібностей необхідним компонентом є музичний слух, який включає, передусім, чутливість до різноманітних змін частоти звуків. Психолог Б. М. Теплов, який спеціально досліджував музичні здібності, встановив, що важливими складовими музичних здібностей є: почуття ритму; мелодійний слух (що виявляється в особливому сприйманні мелодії); чутливість до інтонацій; гармонійний слух (що виявляється в сприйманні акордів).

Дослідження В. А. Крутецьким здібностей школярів до математики виявили важливу роль таких компонентів, як здатність до: швидкого узагальнення великого обсягу математичного матеріалу (узагальнення без попереднього тренування); швидкого згортання, скорочення процесу міркування впродовж розв'язування математичних задач; швидкого переключення напряму думки від прямого до зворотного під час вивчення математичного матеріалу.

У структурі педагогічних здібностей виділяють такі провідні властивості:

- *дидактичні здібності* – здібність успішно вирішувати питання про зміст матеріалу, про методи викладання, знання і розуміння вікових та індивідуальних особливостей вихованців здібність "заражати" учнів та емоційно впливати на них;
- *комунікативні здібності* – здібність встановлювати і підтримувати контакт;
- *науково-пізнавальні здібності* – здібності до занять у відповідній галузі науки;
- *перцептивні здібності* – здібність розуміти внутрішній світ своїх вихованців, бачити їхніми очима;
- *організаторські здібності*;
- *емоційна стабільність* – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив.
- *креативність* – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

4. Рівні розвитку здібностей.

Вищий рівень розвитку здібностей називають *талантом*. Талант - це поєднання здібностей, що дає людині можливість успішно, самостійно й

розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. За словами американського психолога Наталі Роджерс, творчість дитини стимулюють психологічна безпека, безцінне прийняття її особистості, атмосфера відкритості, дозволеності, надання їй права на свободу і самостійність.

У дошкільних закладах для виховання обдарованих дітей необхідно використовувати індивідуальні програми з урахуванням особливостей дітей, їхніх нахилів та інтересів. Ці програми мають відображати міждисциплінарний, розвивальний характер навчання, головні ідеї пізнання, а не сукупність конкретних фактів; сприяти розвитку різних типів мислення, дослідницьких умінь, навичок само-організованості; удосконалювати засоби спілкування і взаємодії з людьми.

Не менш важливою є спеціальна підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Вони повинні бути чуйними, доброзичливими, уважними, емоційно стабільними, мати динамічний характер і почуття гумору, позитивне самосприйняття. Невпевнені в собі, схильні переносити власні проблеми на дітей, емоційно нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди, адже обдаровані діти — не просто носії таланту, а передусім люди. У загальному їхньому розвитку більше спільного зі звичайними людьми, ніж відмінного. Водночас ставлення до обдарованих людей є однією із суттєвих характеристик суспільства.

оригінально виконувати певну складну трудову діяльність. Талант, як і здібності, є лише можливістю досягнення високої майстерності і значних успіхів у творчості. Зародження таланту є суспільно обумовленим. Якщо суспільство відчуває потребу в талановитих людях, якщо підготовлені умови для їх розвитку, то поява таких людей стає можливою (поява видатних полководців у воєнні роки). Структура таланту визначається характером вимог, що висуває особистості дана діяльність (художня, політична, наукова, спортивна і т. п.). Тому здібності, що складають талант, не ідентичні, якщо порівнювати, наприклад, між собою талановитого співака і конструктора.

Найвищий рівень розвитку здібностей, що виявляються у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення для суспільства, розвитку науки, літератури, мистецтва, називають *геніальністю*.

Геній виражає найбільш передові тенденції прогресу свого часу.

Геній відрізняється від талановитості суспільно важливостю тих завдань, які він розв'язує. Індивідуальні особливості здібностей виявляються в різнобічності або однобічності їх розвитку. Різносторонні здібності мали М. В. Ломоносов, Д. І. Менделєєв, М. Ю. Бородин, та інші.

5. Обдаровані діти.

Обдарована дитина — дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності.

Обдарованість дитини іноді важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до розвитку дитини. Це особливо яскраво виявляється при порівнянні рівня розвитку дітей із сімей з високим соціальним та освітнім статусом і дітей з родин, які не приділяють належної уваги розвитку дитини.

Слід розрізняти також обдарованість і прискорення темпів розвитку дитини, яке може виявитися тимчасовим. Така «талановитість» швидко згасає, оскільки відсутній прояв творчого компонента або його розвиток був несвоєчасним. Іноді дитина є носієм «прихованої обдарованості» (відсутність яскраво виражених ознак талановитості), що може бути спричинене негативним ставленням дорослих до успіхів дитини або її побоюванням бути неправильно зрозумілою. Тому в дошкільному дитинстві складно спрогнозувати талановитість, оскільки ознаки обдарованості можуть насправді бути ознаками швидкого темпу розвитку дитини.

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку; раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення; допитливість, прагнення до експериментування; легке і швидке засвоєння та використання нової інформації; ранній інтерес до читання, часто — самостійне опанування його.

За даними московських психологів, складовими ранньої обдарованості є домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність, яка полягає у виявленні нового під час формулювання і розв'язання проблем; вміння знайти оригінальні рішення; здатність до прогнозування; створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- звичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами вміння вчитися.

Важливою характеристикою обдарованості є креативність — здатність до творчості. Згідно із психологічними дослідженнями основою обдарованості є закладений від народження творчий потенціал, який розвивається впродовж усього життя людини. Він не залежить безпосередньо від рівня розумових здібностей, оскільки діти з високим рівнем інтелектуального розвитку іноді володіють незначним творчим потенціалом.

Обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють вміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності. Обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей.

Обдарованість типологізують за різними критеріями. Наприклад, психолог Юрій Гільбух на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремлює такі типи обдарованості:

- природничі теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на

осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань);

- природничі прикладники (спрямованість пізнавального інтересу на розв'язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання);
- гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу).

У результаті досліджень російських психологів під керівництвом Леоніда Венгера (1925—1992) зафіксовано такі здібності обдарованих дітей:

- вміння самостійно аналізувати ситуацію (виявляти наочні засоби, суттєві для вирішення завдань);
- розвиток децентрації (здатності змінювати власну точку відліку при вирішенні завдань, вміння ставити себе на місце іншої людини під час спілкування);
- розвиток задумів (вміння створювати ідею майбутнього продукту і план її реалізації).

Американські психологи (Іллінойський університет) під керівництвом М. Карне найголовнішими вважають такі показники обдарованості:

1. Інтелектуальна обдарованість. Виявляється у допитливості, спостережливості, точному мисленні, винятковій пам'яті, потязі до нового, глибині занурення у справу.

2. Обдарованість у сфері академічних досягнень. У читанні: надає йому перевагу серед інших видів діяльності; швидко і надовго запам'ятовує прочитане; володіє великим словниковим запасом; використовує складні синтаксичні конструкції; цікавиться написанням букв і слів. У математиці: виявляє інтерес до лічби, вимірювання, зважування, упорядкування предметів; запам'ятовує математичні знаки, цифри, символи; легко виконує арифметичні дії; застосовує математичні вміння і терміни до ситуацій, що не стосуються безпосередньо математики. У природничих науках: виявляє інтерес до навколишнього; цікавиться походженням та призначенням предметів і явищ, їх класифікацією; уважна до явищ природи, їх причин і наслідків, намагається експериментувати.

3. Творча обдарованість. Дитина допитлива, самостійна, незалежна у міркуваннях; виявляє здатність глибоко занурюватись у справу, що її цікавить, та домагатися значної продуктивності діяльності; у заняттях та іграх схильна до точності дій, завершеності; легко змінює способи поведінки і діяльності в обставинах, що змінюються.

4. Обдарованість у сфері спілкування. Виявляє лідерські нахили, здатність до гнучкого спілкування, впевненість у собі серед знайомих і незнайомих людей; ініціативна, бере на себе відповідальність за інших.

У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного